

Ilus on elada isamaa eest Ülo Jõgi 1921 – 2007

Ülo.

Ma tean et, mõnikord olid Sa tüdinud olemast veteran. Sest loomuldasa oled Sa õieti vist alati olnud kodu ja perekonna mees. Kindlameelne, põikpäine, aga pagana hea huumorisoonega. Pigem vähese jutu, aga tõhusa tegutsemise mees. Sa ütlesid mulle ise kunagi, et Sind tüütab olla näidisvabadusvõitleja, aga miskit pole teha, kui keegi teine sinu kambast ellu ei jäänud. Veel ütlesid Sa, et kõige vastikum asi on pikk kõne liiga ametlikul tseremoonial. Aga, anna andeks, Sinu tegudest on ikkagi liiga vähe räägitud ja täna pead Sa murdosakese võrra seda juttu jälle ära kannatama.

Kunagi kirjutasid Sa nii: Kogu meie organisatsiooni, s.o. Vaba Eesti ja Eesti Vabariigi Rahvuskomitee sihiks oli Vaba Demokraatlik Eesti riik. Siis kirjutasid Sa veel samas dokumendis: Ülestõusu puhul (sakslaste vastu) pidi välja kuulutatama Eesti Vabariik endiste piiride ulatuses ja ametisse seatama Vabariigi Valitsus. Ühtlasi oleks palutud vahele saada Nõukogude Liiduga tingimusel, et Punaarmeele lubatakse vaba läbikäik Eesti territooriumist ning samal ajal oleks siia palutud erapooletud vaatlejad või kontrollkomisjon. Seda lootsime saada Inglise ja Ameeriklastelt, kuna liitlasriigid Inglismaa ja Ameerika ei tunnustanud Balti riikide kuulumist Nõukogude Liidu koosseisu, sest 1940. aastal toimunud rahvahääletus, mille põhjal Eesti liitmine Nõukogude Liiduga välja kuulutati, ei olnud rahvusvaheliste seaduste kohaselt õige ega maksev.

Ja veel kirjutasid Sa samas dokumendis: „Et eespool nimetatud, nii hästi Vaba Eesti kui ka Eesti Vabariigi Rahvuskomitee põhimõtted olid kooskõlas minu tõekspidamisega, siis olin hea meelega nõus nendega kaasa töötama.“

Miks ma seda, Sinu jaoks nii loomulikku asja, täna siin esile tõstan. Sellepärast, et selle loomuliku jutu juures on täiesti ebaharilik ja tähelepanuväärne selle jutu kirja panemise aeg ja koht. Seda kõike ei kirjutanud Sa hiljuti, siis kui paljud omaaegsed kaasajooksikud muutusid vabadusvõitlejateks ja punased valgeteks. Siis kui see oli juba moes.

Sa kirjutasid seda 15. jaanuaril 1945, Pagari keldris, vangina Nõukogude Liidu julgeoleku käes, mida parajasti kutsuti NKGB ja Sind kuulas peaaegu igal ööl üle julgeoleku vanemleitnant Dadkov. Ma ei tea, kas Sa kirjutasid seda veel veremürgitusega koikus olles või oli vigastatud jalg juba tervemaks mädanenud. Ma ei tea, kas ikka käis ingerlasest julgeolekuleitnant Salmolaien Sul haava pigistamas ja küsimas: noh, kas Sa surma ei karda, spioon.

Aga ma tean, et selleks ajaks ei kartnud Sa enam midagi. Ma olen Su lugu kuulnud paljude käest. Sinu käest muidugi ka, aga Sina esitasid kõiki neid Eesti vastupanu ja Eesti sõjaajaloo kõige uljamaid episoodide nii ükskõikse muigega, et tekkis tunne nagu Sa kirjeldaksid oma viimast sigaretitõmbamist või sügisest kirsikorjamist. Õieti – kirsisaagist rääkisid Sa alati märksa emotsionaalsemalt kui oma, ütleme siis otse välja – kangelastegudest. Ja ometi tegid just Sina suure osa Eesti uhkemast vastupanuloost.

Nii et Ülo vabadusvõitlustest me täna mööda ei pääse. Juba kasvõi selle pärast, et Ülo puhul kestis see võitlus tõepoolest kogu elu. Mulle on ikka tundunud, et asju, mida paljud

sõda näinud Eesti mehed on teinud, tegi Ülo mitu korda. Ja siis tegi ta veel asju, mida keegi teine ei teinud ja loodetavasti ei pea ka enam kunagi tegema.

Ülo põgenes kaks korda Soome. 1941. aasta märtsi minek, kui nad neljakesi, esimese kursuse tudengid, vene patrullide eest jääminekul üle Soome lahe suusatasid, oleks kergesti võinud jääda Ülo viimaseks kangelasteoks. Ent imekombel jõudsid poisid kohale. Me teame kõik, et Ülo oli Erna salga radist. Täna räägime me Ernast kui Teise maailmasõja kõige pikemast edukast luureoperatsioonist vaenlase tagalasse. Aga kas me teame, et juba siis, juba suvel 1941, kujunes ta oma vähesele jutule ja noorele eale vaatamata Erna salga üheks vaimseks juhiks. Erna hingeks nimetati teda juba siis.

Ülos oli mingi sisemine tasakaal, mingi eriline enesekindlus, mis inimestele mõjus. Juba oma klassis Westhomi gümnaasiumis oli ta klassi rahvuslaste vaikimisi tunnustatud peamees. Ülo ei olnud käskija, aga teda kuulati. Ta ei olnud esiletrügija, aga teda tajuti kui juhti. Ma usun, et mõnes teises elus oleks ta olnud ideaalne õppejõud või ka suursaadik.

Ülo juhtis 21 aastaselt Eesti vastupanu, kujuneva Rahvuskomitee infovahetust välismaailmaga. Tema korraldas Tallinnast salajase posti saatmise Soome ja Rootsi pea kahe aasta jooksul. Kuni 1943 aasta kevadeni. Siis põgenes ta uuesti Soome, sest vaatamata Soome vabatahtlikuna saadud raudristile Erna eest, ei sallinud ta sakslasi silmaotsastki ja algamas oli saksa mobilisatsioon.

Ülo teine Soome minek oli üks esimesi soomepoiste liikumises. Soomepoiste liikumise isa Karl Talpak jõudis kohale alles pärast Ülot. Aga Ülo vabatahtlik rindelolek Rajajoel ei kujunenud liiga pikaks. Juba oktoobris 1943 kutsusid sõbrad Hellat ja Talgre ta loodava Haukka luuregrupi teenistusse. Ma usun, et nii idealist Talgre kui fantasöör Hellat vajasis Haukka Ülot. Kogu Haukka vajab Ülot rohkem kui Ülo Haukka. Ent kohustus sundis ja Ülo, nagu ikka, andis kõik mis tal oli anda. Temast sai Eesti Rahvuskomitee radist ja sidepidaja välismaailmaga. Ta viis Haukka grupi Eestisse, käis korduvalt salaja Soomes, kogus teavet, õpetas mehi ja hoidis üleval nende moraali.

Ma olen palju mõelnud sellele, mis tunne oli tulla ja jääda Eestisse 1944. aasta suvel. Mis tunne võis olla külma rahuga jääda ootama Punaarmee sissetungi ajal, kui Sul oli võimalus lahkuda. Ülo kirjutas 10 augustil 1944: „minu ja teiste jooksmise peamiseks põhjuseks on võimaliku 1918 aasta sündmuste kordamine. Maa on selleks valmis. Ootame ainult parajat momenti“ .

Ülo pidi parajat momenti ootama veel ligi 50 aastat.

Ma olen katsunud kujutleda, mida pidi Ülo mõtlema, kui ta sai oktoobris 1944 Soomest raadioteate: „Teie äratoomine on võimatu, varjake ennast!“ Tal oli siis naine Soomes või Rootsis või teadmata kus, ta oli 23 aastane, Eesti valitsus oli põgenenud või vangis ja Ülo luurekeskus Soomes jättis ta külma kätte.

Selleks ajaks oli ta Eesti vastupanu üks võtmekujusid ja üks neist, kes ei alistunud.

Ma ütlesin enne, et 1945 aasta alul ei kartnud Ülo enam midagi. Ma arvan, et venelaste vangina valmistus ta üsna rahulikult oma hukkamiseks. Tema toimikus on Ülo oma käega kirjutatud ladinakeelne fraas, tema Rahvuskomitee tegevuse kirjelduse lõpus: *finis croneat opum*. Lõpp kroonib töö.

See on nii. Ent imekombel jäi Ülo ellu. Võib-olla tuleb selle eest tänada Ülo kunagist sõpra ja hilisemat äraandjat Toomas Hellatit. Hellat rääkis venelastele kõik ära ja Ülo sai niiviisi kinnitada asju, mida niikuinii teati. Võib-olla päästis see Ülo elu, kuigi ta kaotas sõbra.

Ülo sõjast on palju räägitud. Aga tema pärandis ei ole mitte vähema tähtsusega tema rahuaeg. Ülo suuremad võidud pärinevadki mõnes mõttes just sellest ajast. Ta pidas vangilaagris mitte ainult vastu vaid muutus võitmatuks. Ta jõudis koju küll alles 27 aastat pärast arreteerimist, ent ta oli tõusnud laagris Eesti vangide seas üheks kõige tunnustatumaks kujuk. Ta oli juba seal, mitte ainult hiljem Eestis üks Eesti ühiskonna moraalseid tugisambaid.

Ülot peeti nõukogude okupatsioonivõimude poolt kuni Eesti Vabariigi taastamiseni kurjategijaks. Venelaste jaoks jäi ta kõige ohtlikumaks bandiidiks ja nagu me täna kuuleme, pole siin midagi muutunud. ENSV Ülemnõukogu keelas tal Eestisse naasmise veel 1962 aastal ja isegi 1971 kui ta lõpuks Eestisse jõudis, ei lubatud teda elama oma sünnilinn Tallinna.

Ent Ülo ja Aili ehitasid Keilasse tolle aja kohta kõige ilusama ja kodanlikuma maja. Ja pidasid seal keset kõige vastikumat nõukogude keskkonda, otse vene sõjaväebaasi kõrval, kõige ilusamini korrashoitud aeda. Ja kasvatasid üles kaks eeskujulikku poega.

Ülo ja Aili olid oma olemasoluga aastaid inimesi püstihoidev jõud.

Ma olen rääkinud mitme Keila kooli õpilasega, kellele Ülo ja Aili olid lasketreenerid. Ülo elutöö, põhiline, mida ta tegi kakskümmend aastat Siberi ja uue iseseisvuse vahel, oli uskumatu. Ta ehitas ise välja Keila keskkooli lasketiiru ja mingi nõukogude võimu erilise kanapimeduse õnneks sai ta aasta aastalt õpetada lapsi, ametlikult öeldes sportpüssist laskma. Aga ta õpetas, koos Ailiga, neile palju rohkem. Mulle on kõik Ülo käe alt läbi käinud, nüüdsed täiskasvanud, öelnud, et ta õpetas usku Eesti riigi taastulemisse, usku eestlaseks jäämisse, eneseväärikust ja distsipliini. Ülo õpetas Eesti Vabariigi kodanikke ajal, mil Eesti Vabariik oli keelatud. Ta tegi seda 20 aastat. Ja kõigi oma õpilaste jaoks jätkus tal oma aia ja köögist pärit kirsimoosi.

Ülo. Kunagi Sa ütlesid mulle, et Sa ei saa enne ära surra, kui keegi pronksmehe Tõnismäelt ära koristab. Sest niikaua kui Pronksmees seal seisis, püsivat oht, et Aili laseb selle uuesti õhku. Ja Sa seletasid oma tavalise muigega, et keegi peab ju Ailile vanglasse pakke viima. Ja ometi oli ka pronksmehe teemal Sinu jaoks liiga kaua liiga palju juttu ja liiga vähe tegusid.

Nüüd me oleme siis sealmaal, et Sa oled jälle sõna pidanud. Ja meil kõigil on sellest kahju.

Ometi Ülo. Sa oled siia maha jätnud nii palju rohkem kui kaasa võtnud, et Sul ei ole põhjust muretseda. Kui Ailile peaks olema vaja pakke viia, küll teeme siis seda meie.

Sest juba Sinu mälestus paneb meid kõiki palju vähem kartma. Alatiseks.

20.05.2007
Eerik-Niiles Kross